

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії і методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми «**ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**»

Виконала студентка 2 курсу,
РОб1-М17 групи
спеціальності 013 Початкова освіта
за освітньою програмою Початкова освіта
Фабіян Неллі Вікторівна

Керівник **Бахмат Наталія Валеріївна**,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри теорії та методик
початкової освіти

Рецензент **Гордійчук Маряна Сидорівна**,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри теорії та методик дошкільної освіти

Кам'янець-Подільський – 2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТЕХНОЛОГІЙ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	7
1.1. Технології навчання, що використовуються у процесі реалізації соціокультурного аспекту навчання української мови в початковій школі..	7
1.2. Сутність компетентнісного підходу в освіті. Соціокультурні компетентності	18
1.3. Лінгводидактичні основи дослідження	26
1.4. Стан формування соціокультурної компетентності у практиці навчання української мови в початковій школі.....	40
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	53
2.1. Вивчення пареміографічного матеріалу як засобу соціокультурної молодших школярів	53
2.2. Технології формування соціокультурної компетентності у процесі оволодіння мовленнєвим етикетом	64
2.3. Результати дослідження	83
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92

ВСТУП

Система та зміст освіти в сучасному світі розвиваються в контексті глобальних освітніх тенденцій. Докорінна зміна традиційного способу життя породжує нові вимоги, котрі спонукають людину краще розуміти інших та світ загалом. У цьому контексті провідна роль належить освіті. Соціальна цінність освіти визначається значущістю освіченості людини в суспільстві. Сучасному суспільству, й особливо суспільству майбутнього, потрібні люди з актуальними знаннями, гнучкістю і критичністю мислення, творчою ініціативою, високим адаптаційним потенціалом. Не менш важливими будуть такі їх якості, як висока моральність, особистісна відповідальність, внутрішня свобода, налаштованість на максимальну самореалізацію, здатність досягти високої мети раціональним шляхом і конкретними засобами.

У процесі навчання та виховання людина засвоює соціокультурні норми, що мають культурно-історичне значення, тому одним з важливих завдань освіти в Україні є залучення підростаючого покоління до вивчення культурної спадщини свого народу. На соціокультуризації навчального процесу наголошується в Державній національній програмі «Освіта», у концепціях мовної, літературної освіти.

Серед предметів, що вивчаються в початковій школі, провідна роль у популяризації соціокультурних знань належать урокам української мови, від володіння усною і писемною формами якої залежать не тільки успіхи школярів у засвоєнні знань з інших предметів, а й рівень формування їх особистості, становлення інтелектуальних, громадянських, морально-етичних якостей.

Соціокультурне спрямування в навчанні української мови передбачає розширення уявлень учнів про культуру українського народу, про її особливості в різних регіонах України. Ця робота має органічно поєднуватися з іншими аспектами навчання і реалізовуватися за допомогою дібраних текстів, використання тематичних груп слів стійких виразів, у яких відображуються особливості матеріальної і духовної культури народу, національного характеру. Назва цього

напрямку акцентує необхідність приділяти особливу увагу мовним аспектам проблеми: тлумачення значення, особливостей використання слів, фразеологізмів, прислів'їв, приказок; розвитку уміння доречного використання їх у мовленні; роботі над текстами; написанню творчих робіт з використанням етнографічних елементів змісту тощо [47, с. 15].

Як свідчить аналіз педагогічної, методичної літератури, результати вивчення практичного досвіду класоводів, у дидактичному арсеналі вчителів є значна кількість дидактичного матеріалу, який мав би забезпечити реалізацію вимог соціокультуризації.

Значні напрацювання у цьому напрямку зроблено мовознавцями, методистами, педагогами-практиками (Вашуленко М., Дроз Н., Кононенко П., Логачевська С., Мацько Л., Скуратівський В, Стельмахович М., Струманський В. та інші.

Суттєвою ознакою сучасних інноваційних процесів у сфері навчання і виховання є їх технологізація – неухильне дотримання змісту і послідовності етапів впровадження нововведень. Історично поняття «технологія» (грец. – мистецтво, майстерність і – слово, вчення) у значенні науки про майстерність виникло у зв'язку з технічним прогресом). Найзначущішим воно є у виробничій діяльності, де технологія тлумачиться як сукупність знань про оброблення матеріалів, мистецтво володіння процесом. Усі технології поділяють на два види: промислові та соціальні. Упродовж кількох останніх десятиріч термін «технологія» проектується й на навчально-виховний процес. Підходи дослідників до визначення поняття «педагогічна технологія» різноманітні. Однак спільним у всіх визначеннях є спрямування педагогічної технології на підвищення ефективності навчального процесу, що гарантує досягнення запланованих результатів навчання.

У педагогічній літературі, практичній діяльності вчителів представлено чимало різноманітних педагогічних технологій, як новостворених, так і добре відомих в історії педагогіки.

Дослідження мовлення молодших школярів дають можливість виявити особливості використання ними соціокультурної лексики: хоча вона й широко

представлена у підручниках української мови і літературного читання, художніх творах, рекомендованих для позакласного читання, однак часто все ж залишається поза увагою учня, а іноді й учителя. Значною мірою це зумовлюється тим, що класоводам бракує етнолінгводидактичної підготовки, в їх арсеналі недостатньо методичних розробок використання сучасних технологій щодо вивчення соціокультурного матеріалу, який має важливе значення як у формуванні мовних знань молодших школярів, так і у вихованні в них національної самосвідомості, патріотичних почуттів. Їх відсутність водночас з актуальністю і важливістю означеної проблеми для сучасного етапу розвитку мовної освіти в Україні зумовили вибір теми даного магістерського дослідження: **«Технології формування соціокультурної компетентності молодших школярів на уроках української мови»**.

Об'єкт дослідження – процес навчання української мови молодших школярів, **а предметом** є технології добору й використання дидактичного матеріалу, який найбільшою мірою сприяє реалізації соціокультурного аспекту програми початкового курсу української мови.

Мета магістерської роботи полягає у розробці вправ та дидактичних завдань, мовний матеріал до яких має соціокультурний характер.

Реалізація поставленої мети потребувала вирішення таких **завдань**:

1) опрацювати психолого-педагогічну, методичну етнолінгводидактичну, народознавчу, культурологічну літературу з метою визначення шляхів реалізації вимог соціокультурного аспекту навчання української мови на сучасному етапі розвитку початкової освіти;

2) обрати технології навчання, найбільшою мірою придатні для вивчення з учнями соціокультурного матеріалу;

3) з'ясувати сутність соціокультурних компетенцій;

4) визначити мовний матеріал, що містить високий соціокультурний потенціал і є предметом вивчення в початковій школі;

5) виявити стан сформованості елементарних соціокультурних знань у молодших школярів;

б) розробити систему вправ, ілюстративним матеріалом до яких є соціокультурний матеріал, доступний для усвідомлення молодшими школярами, та перевірити її ефективність.

У процесі роботи використовувалися такі **методи наукового дослідження**: *теоретичні* аналіз лінгвістичної, психолого-педагогічної, методичної, народознавчої літератури, аналіз шкільних програм і підручників, а також *практичні*: педагогічний експеримент (констатувальний, навчальний, формувальний), бесіди з учителями та учнями, перевірка письмових робіт, аналіз результатів учнівської діяльності.

Методологічною основою дослідження є концептуальні положення про освіту в Україні, Нову українську школу; науковий пошук обґрунтування процесів і явищ здійснено на основі принципів історизму, наукової об'єктивності, системності положень про розвиток педагогічної думки й освіти в Україні; важливими для даного дослідження є положення про взаємозв'язок мовних рівнів, зв'язок мовлення і мислення, теорія мовленнєвої діяльності.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання розроблених матеріалів у процесі навчання молодших школярів української мови.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня.

Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2017–2018, 2018-2019 н.рр.).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в статті «Особливості формування соціокультурної компетентності молодших школярів у процесі оволодіння грамотою» у збірнику наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2018 рік).

Структура дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Вивчення української мови в сучасному ЗЗСО підпорядковується формуванню мовної особистості, підвалинами чого є пробудження індивідуальної мовотворчості, таке засвоєння мови, яке забезпечує вільне самовираження особистості у різних сферах людського спілкування. У державних освітніх документах також наголошується, що здійснення мовної освіти передбачає поєднання трьох вихідних позицій: грамотність, лінгвістичне мислення і національномовна свідомість. Досягти цього можна за умови ефективного використання наявних в арсеналі сучасної педагогічної науки освітніх технологій.

Констатувальним експериментом встановлено місце і функції соціокультурного дидактичного матеріалу в розвитку інтересу до української мови у сучасній педагогіці. Огляд чинних програм початкового навчання переконує, що соціокультурні поняття інтегровані в більшість навчальних дисциплін, які вивчаються молодшими школярами, однак акцент на їх вивченні майже не загострюється у дидактичних завданнях. На основі результатів експерименту зроблено такі **висновки**:

- Поєднання різноманітних технологій, форм і методів роботи на уроках української мови в процесі засвоєння соціокультурних понять є важливим засобом формування знань про історію і культуру свого народу, його звичаї, побут, традиції стимулювання активної пізнавальної діяльності молодших школярів, формування та закріплення у них інтелектуальних умінь, підвищення їхньої комунікативної компетентності.

- Посилена увага до соціокультурних понять сприяє усвідомленому сприйняттю мовних явищ, формуванню стійкого інтересу школярів до вивчення української мови, збагаченню їхнього словникового запасу.

- Аналіз експериментального матеріалу підтвердив наявність взаємозв'язку між рівнем інтересу до походження слова і результативністю навчальної роботи учнів.

- Теоретичні положення дослідження та ефективність методичних рекомендацій перевірено експериментально, поставлені в дослідженні завдання і мета досягнуті.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, яка розглядається. Перспективними, на нашу думку, є подальше вивчення педагогічних умов формування соціокультурної компетентності через етимологію слова на міжпредметній основі, проблема введення до навчальної програми і підручників початкової школи найважливіших відомостей з походження слова та його первісного значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева А. О. Формування соціокультурної компетентності учнів шляхом міжпредметної інтеграції на уроках української мови. Миколаїв, 2013. 142 с.
2. Аникин В.П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор. Москва, 1957. 239 с.
3. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення : навч. посібн. Львів, 1990. 232 с.
4. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник Київ : Академія, 2004. 342 с.
5. Белл Р. Социолінгвістика: Цели, методы и проблемы. Москва, 1980. 318 с.
6. Бех І.Д. Інтеграція як освітня перспектива // Початкова школа. 2002. № 5. С. 5-8.
7. Блакар Р. М. Язык как инструмент социальной власти // Язык и моделирование социального взаимодействия. Москва, 1987.
8. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. Київ : Освіта, 2006. 256 с.
9. Вашуленко М.С. Інтегрований підручник для першого класу // Початкова школа. 1991. №8. С. 20-24.
10. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994.
11. Виготський Л. С. Уява і творчість у дитячому віці. Москва, 1991.
12. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. 3-тє вид., доопрац. і доп. Київ : Знання, 2008. 566 с.
13. Волков. Г.Н. Этнопедагогика. Чебоксары : Чуваш. кн. изд-во, 1974. 376 с.
14. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник літературознавчих термінів. Київ, 1985.

15. Гнатюк В.В. Вибрані статі про народну творчість. Київ : Наукова думка. 1966. С. 205–206.
16. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
17. Гра // Великий енциклопедичний словник [Електронне видання]. URL : <http://www.vedu.ru/bigencdic/23093/>.
18. Гра // Психологічний словник [Електронне видання]. URL : <http://azps.ru/handbook//>
19. Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Москва, 1989.
20. Демченко А. Через мовний етикет – до розуміння філософії нації // Укр. мова й л-ра в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2000. №4.
21. Дмитренко М. Народні прислів'я та приказки. Київ, 1999.
22. Дорошенко О.А. Из джерел народної педагогіки // Радянська школа, 1990. №11. С. 29-37.
23. Деркач Н. Навчання грамоти : навчально-методичний посібник для студентів, учителів. Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 112 с.
24. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
25. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема // Дивослово. 2006. № 5. С. 2–5.
26. Дацевич Г.С., Гречук Г.М. Два уроки з народознавства про калину // Українська мова і література в школі. 1999. №5. С.49-52.
27. Дроз В.Ф. Аналіз народознавчої лексики в аспекті розвитку українського мовлення та формування етнокультурознавчих знань учнів. (Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теорія і практика особистісно-орієнтованої освіти», 1 частина. Київ-Запоріжжя : Просвіта, 2003. С. 241-245.
28. Іванишин В., Радевич-Вінницький Я. Мова і нація. Дрогобич, 1994.
29. Ильенко Л.П. Опыт интегрированного обучения в начальных классах //

Начальная школа. 1989. № 9. С. 8-10.

30. Іванчук М.Г. Інтегроване навчання: сутність та виховний потенціал. Чернівці: Рута, 2004.

31. Жуков В.П. Словарь русских пословиц и поговорок. Москва, 1967.

32. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.

33. Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва, 2004.

34. Клепач Н.В. Мовні перлинки для кожної дитинки. Тернопіль : Астон, 2002. 140 с.

35. Коваль А.П. Крилате слово. Київ., 1983. 242 с.

36. Кононенко В. І. Етнологічні засади вивчення української мови //Українська мова в освіті : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Івано-Франківськ: Плай, 2000. С. 43-56.

37. Концепція мовної освіти 12-річної школи (українська мова) (Проект) //Українська мова і література в школі. 2002. № 2. С. 4–10.

38. Козак І.І. Буквар 1097 року як багатоплановий документ епохи // Шлях освіти. 2000. № 2. С.35-38.

39. Кондратенко Л.О. Весела Грамота. Київ, 1994. 144 с.

40. Календарно-обрядові пісні. Київ: Дніпро, 1967. 329 с.

41. Калинова сопілка. Антологія української народної творчості / Упор. І.К. Брицина, О.І. Довженок, К.І. Мишанич. Київ, 1969. 245 с.

42. Каюков В.І. Козацькому роду нема переводу // Українська мова і література в школі. 2001. №5. С.52-54.

43. Колягин Ю.М., Алексеенко О.Л. Интеграция школьного обучения Начальная школа. 1990. № 9. С.28.

44. Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія трудового року. Київ: Наукова думка, 1965. 430 с.

45. Котик Т.М. Методика навчання української мови в початковій школі :

навчально-методичний посібник для студентів дистанційної форми навчання спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2015. 295 с.

46. Кучерук О. Гендерні особливості спілкування в етикетних мовленнєвих ситуаціях // Дивослово. 2005. № 8.

47. Лагошняк О.В. Використання примовок у процесі навчання та виховання // Початкова школа. 1996. № 5. С. 23-25.

48. Любар О.О. Народна педагогіка про виховання дітей у сім'ї // Початкова школа. 1988. №10. С.68 – 70.

49. Ляхова Т., Белошапка І. Фразеологічний матеріал у початковій школі // Початкова школа. 1997. № 4. С. 27.

50. Мовчун А. Мовні скарби: Вивчення прислів'їв та приказок : навчально- методичний посібник. – К.: Либідь, 2000. – С. 3-5.

51. Мовчун А. Мовні скарби: вивчення прислів'їв та приказок у школі // Дивослово. 2001. № 3. С. 64.

52. Мариновська О. Інтегральна технологія навчання: від теорії до практики // Початкова освіта. 2011. № 32 (608). С. 3–5.

53. Методика навчання української мови в початковій школі / За ред. М.С. Вашуленка. Київ. 2010. 360 с.

54. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. проф. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 204. 400 с.

55. Назаренко А.І. Уроки духовності // Українська мова і література в школі. 1991. №1. С. 36-41.

56. Народ скаже – як зав'яже. Київ : Веселка, 1987. 282 с.

57. Огієнко І. Історія Української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М.С. Тимошик. Київ, 2001.

58. Охріменко Н.Д. Дидактичний матеріал з народознавства для розвитку мовлення // Початкова школа. 1992. №2. С. 24-29.

59. Пересунько О.О. Виховання любові до рідної мови через народні традиції // Початкова школа. 1990. №6. С.15-19.

60. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. Київ : Освіта, 2013. 392 с.
61. Навчання грамоти : методичні рекомендації для студентів педагогічних інститутів спеціальності «Початкове навчання» та вчителів початкових класів. Кам'янець-Подільський. 1997. 18 с.
62. Попова Л.Б., Печенюк М.А. Можливості інтегрованого навчання у початкових класах // АCADEMIA. Гуманітарно-суспільні дослідження. Кам'янець-Подільський, 1997. С. 180-185.
63. Самойлик Г.М. Традиції народної творчості у навчальному процесі // Початкова школа. 1991. № 9. С. 42 – 44.
64. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ, 1997.
65. Савченко О.Я. Дидактичні особливості інтегрованих уроків // Початкова школа. 1992. № 1. С. 2-8.
66. Светловская Н. Об интеграции как методическом явлении // Начальная школа. 1990. № 5. С. 57-58.
67. Сивачук Н. Збагачення мовленнєвого етикету школярів засобами пареміографії // Початкова школа. 1997. № 4. С. 50-51.
68. Синиця І. О. Психологія усного мовлення учнів 4-8 класів : монографія. Київ : Рад. шк., 1974. 207 с.
69. Сирбу О.В. У світі веселих і чарівних звуків: Рідна мова в іграх, віршах і загадках. Донецьк : ТОВВКФ «БАО», 2005. 192 с.
70. Скрипченко О. В. Психологічний розвиток учнів. Київ, 1974. 104 с.
71. Стахів М. Український комунікативний етикет : навч.-метод. посіб. Київ: Знання, 2008. – 245 с.
72. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет // Дивослово. 1998. № 3.
73. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. Київ: Рад.школа, 1986. 312 с.
74. Селевко Г.К. Сучасні освітні технології. Москва, 1998.
75. Скуратівський В.Т. Берегиня : худож. оповіді, новели. Київ : Рад. письменник, 1987. 278 с.

76. Смоляк О.С., Мудрій О.І., Стельмащук З.М. Народна творчість у шкільну практику // Початкова школа. 1989. №3. С. 2-8.
77. Стельмахович М.Г. Використання народної педагогіки в професійній підготовці майбутнього вчителя // Початкова школа. 1990. №10. С. 49-52.
78. Струманський В.П. Нариси народно-побутового життя подолян. Хмельницький, 1994. 101 с.
79. Струманський В.П. Народно-побутові уявлення українців про становлення й розвиток особистості // Рідна школа. 1994. № 9. 134 с.
80. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. Київ, 1997.
81. Сухомлинський В.О. Слово про слово // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори: В 5 т. Київ, 1977. Т. 2, 5.
82. Сухомлинський В.О. Казки // Початкова школа. 1990. № 9. С. 66- 72.
83. Сявавко Е.І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. Київ : Наукова думка, 1974. 212 с.
84. Українська народна творчість. Прислів'я та приказки. Київ : Веселка. 1989. 46 с.
85. Чарієва Х.Б. Народні традиції у вихованні школярів // Початкова школа. 1998. № 5. С. 33 -35.
86. Щерба Т.М. Свято народознавства //Українська мова і література в школі. 1991. №6. С. 91 – 93.
87. Ушинський К. Д. Твори: У 6 т. Київ : Рад. школа, 1955. С. 278. №10. С. 49-52.